

УДК 351:364:304

О. Сиченко

КОМУНІТАРНА ПАРАДИГМА В СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ

Розглянуто питання впливу комунітарної парадигми на соціальну політику; визначено основні напрямки комунітаризму (дотримання принципів справедливості і зміна концепції справедливості, яка поділяється на концепції джерел принципів справедливості та змісту принципів справедливості); запропоновано тлумачення сучасного ком'юніті як чинника розробки системи державної соціальної політики.

Ключові слова: комунітаризм, соціальна політика, ком'юніті.

Соціальна політика проводиться державними структурами, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, а також виробничими колективами і включає систему заходів, спрямованих на досягнення соціальних цілей та результатів, пов'язаних із підвищенням суспільного добробуту, поліпшенням якості життя народу та забезпеченням соціально-політичної стабільності, соціального партнерства і соціального сенсу в суспільстві. Соціальна політика як соціальне явище і соціальний процес має певні характерні ознаки. По-перше, це стійка та відтворювальна форма діяльності, мінлива відповідно до потреб часу. Цілепокладання сучасної соціальної політики має бути побудованим на ідеалах соціального розвитку та вдосконалення умов життєдіяльності індивідів, що є невіддільним від сутності соціальної держави.

Сучасним концепціям соціальної держави і демократичного громадянського суспільства відповідає таке розуміння соціальної політики, яке засноване на визнанні невід'ємних соціальних прав індивідів, провідної ролі та ціннісної суті принципів соціальної справедливості та соціального партнерства. Ідеологічні підстави соціальної політики держави втілюються в її цілях, які виражаються в типі соціальної політики і беруть початок у соціокультурних та релігійних традиціях певного соціуму.

Структуроутворюючі характеристики соціальних новацій кінця ХХ – початку ХХІ ст. розширюють права етнічних груп, сприяють розвитку особистості, її самостійному здійсненню, утвердженню її прав і свобод, підвищують зміст та якість її життя, знаменують перехід до більш гуманного суспільства, в якому самостійності, різноманітності і самовираження особистості надається більший простір. З іншого боку – новітні зміни відповідальні за зростання різних форм асоціальної поведінки, що загрожує стабільності суспільства. Амбівалентні тенденції сучасної ситуації полягають у тяжінні до роз'єднання (індивідуального, групового, етнічного) та прямування до взаємозалежності і єдності світу, що загострює проблематику поєднання збільшення прав та свобод людини і етнічних груп зі стабільністю соціуму.

Дослідники фіксують виникнення потреби в новій соціальності, яка, не обмежуючи особистісну і групову автономію, поєднувала б її з соціальним боргом та поняттям соціального блага [1]. Відповіддю на цю потребу стали ідеї комунітаризму, що виникли наприкінці ХХ ст. на Заході. Комунітаристські концепції пропонують свою розроблену ідейно-теоретичну парадигму, відповідно до якої досліджуються можливості оздоровлення суспільства та зміцнення його стабільності. Залишаючись загалом на

позиціях ліберальної громадської думки, комунітарії піддають критиці ті її базові положення, які, на їхню думку, не відповідають потребам сучасного етапу суспільного розвитку, а саме тези про самодостатність ринку і про необмежену індивідуальну свободу. Серед ідеологів комунітаризму є Д. Белл, У. Галстон, Г. Ганс, М. Кастельс, А. Макинтайр, М. Сандел, Ч. Тейлор, М. Уолцер, Д. Филлипс, Ф. Фукуяма, А. Этциони, Д. Янкелович та інші.

Метою дослідження встановлено визначення основних течій комунітарної парадигми та виявлення їх впливу на державну соціальну політику.

Головною ідеєю комунітаризму є необхідність турботи про співтовариства нарівні зі свободою і рівністю. Комунітаристи вважають, що цінність спільноти недостатньо визнана в ліберальних теоріях справедливості або суспільної культури ліберальних товариств. Популярність його зумовлена його центристською позицією і ідеологічною нейтральністю, неприйняттям будь-якого екстремізму. У Сполучених Штатах Америки (далі – США) він заслуговує уваги з боку основних політичних таборів, які усвідомлюють неприйнятність поляризації політичного поля, а в Європі сприймається як універсальна ідея різними політичними силами правого і лівого спрямування. Ідейні джерела парадигми сходять до античної філософії, до релігійно-філософських уявлень про суспільство. Важливу роль у виникненні цієї ідейно-політичної течії відіграли дві традиції – комуністична з її акцентом на ідеї братства і анархістська, яка концентрує увагу на можливості існування громади без втручання держави.

Громадська трансформація, пережита Україною на початку 90-х рр. ХХ ст., призвела до серйозних змін у соціальній політиці. В українській науці немає єдиної точки зору про те, що стало причиною слабкості соціальної політики в пострадянський період. Для одних дослідників першопричина полягає у відсутності необхідних ресурсів. Інші першопричину вбачають у несформованості необхідних соціальних інститутів. Треті першопричину розглядають як ідеологічний вибір реформаторів. Для четвертих першопричина полягає у відсутності в політиці держави “довгострокової соціальної компоненти”. Узагальнюючи ці точки зору, можна виділити декілька ключових моментів, які мають важливе значення для розуміння еволюції основних підходів до формування і реалізації соціальної політики в умовах економічних трансформацій:

1. Спільним є визнання того факту, що слабка соціальна політика 90-х рр. ХХ ст. була породженням слабкої держави. В 90-і рр. ХХ ст. в Україні відбулася революційна трансформація звичних порядків і інститутів, зокрема в соціальній сфері. Перестали діяти колишні інститути, але ще не склалися зрілі ринкові відносини.

2. У перехідному суспільстві роль держави в регулюванні соціальних процесів ослабла, скоротилися масштаби перерозподільної політики, що спричинило посилення економічної і соціальної диференціації та поляризації простору.

3. У 90-і рр. ХХ ст. в Україні утворився розрив між швидкістю трансформацій в економічній і соціальній сферах. Відрив економічних трансформацій від соціальних посилив нестабільність у суспільстві, сприяв накопиченню нових соціальних проблем і суперечностей.

4. Унаслідок формування в країні основ ринкової економіки сталася демонополізація соціальної сфери. До початку нового століття суб'єктне поле соціальної політики розширилося. На ньому разом із органами державного управління з'явилися нові учасники – економічні суб'єкти в особі великих загальнодержавних і регіональних бізнес-груп та окремих підприємств, а також організацій громадянського суспільства.

Відносини в соціальній сфері розвиваються під впливом соціальної політики, яка похідна від економіки, але не другорядна, якщо мати на увазі її значення для розвитку матеріальної і духовної культури суспільства. З урахуванням Конституції, міжнародних зобов'язань України з реалізації Конвенції ООН у соціальній сфері, Конвенції МОП та інших міжнародних стандартів, зокрема європейських, мета державної присутності в соціальній сфері представляється як досягнення соціальної рівноваги.

Головною метою соціальної політики є подолання соціальної напруги, досягнення рівноваги, стабільності, цілісності, консолідації, злагоди й динамізму суспільства.

Оскільки головна ланка у соціальній політиці держави – політика формування доходів населення, то реалізація мети соціальної політики має відбуватись шляхом мінімізації конфлікту між ефективністю та соціальною справедливістю. Співвідношення у доходах населення частки трансферних виплат та заробітної плати відіграє важливу роль у формуванні соціально-економічної поведінки індивіда та його трудової мотивації. Надмірно активне втручання держави у процеси перерозподілу, впровадження доходів призводить до зниження соціальної і ділової активності у суспільстві і скорочення ефективності виробництва загалом. З іншого боку, скорочення ролі держави в регулюванні доходів населення призводить до зростання диференціації доходів, соціальної напруженості, загострення соціальних конфліктів і, як наслідок, до падіння виробництва, зниження його ефективності. Звідси випливають і завдання соціальної політики: розподіл матеріальних та духовних благ; регулювання системи оподаткування; надання державних гарантій населенню з ліквідації стихійних лих, голоду, хвороби.

Завдання соціальної політики також включають: забезпечення ефективного розвитку соціальної сфери, соціального простору життєдіяльності; здійснення заходів щодо задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб членів суспільства; врегулювання процесів соціальної диференціації суспільства; підвищення суспільного добробуту на рівень загальноприйнятних стандартів. Важливою основою для виробітку та впровадження ефективної соціальної політики є вибір її ідеологічних основ.

Комунітаризм (від *community* – спільнота) – це ідеологія, орієнтована на домінування в суспільстві колективістських цінностей і що висуває як системно утворююче поняття співтовариство; а також соціально-політичний рух, що відстоює інтереси співтовариств у їх відносинах із державою і бізнесом.

Можна виділити три окремих, іноді конфліктуючих, напрямки комунітарної думки. Одні комунітаристи вважають, що співтовариство замінює потреба в принципах справедливості. Інші розглядають справедливість і співтовариство як щось зовсім сумісне, але наголошують, що належне розуміння цінності спільноти вимагає змін концепції справедливості. Цей останній напрям розділяється на два табори. В одному стверджують, що співтовариство потрібно розглядати як джерело принципів справедливості (тобто справедливість повинна ґрунтуватися на розумінні режимі, що розділяються усіма в цьому суспільстві, а не на універсальних, неісторичних принципах); в іншому – що спільнота має відігравати велику роль у самому змісті принципів справедливості (тобто справедливість повинна надавати більше значення загальному благу, і менше – індивідуальним правам). У своїх міркуваннях сучасні комунітаристи ґрунтуються на солідній західній традиції – як теоретичній і практичній. Комунітарна практика започаткована у західних країнах – від добровільних спільнот за інтересами і релігійною ознакою до природних, які формувалися у локальних сільських та міських громад – ком'юніті: на традиційному ґрунті місцевого самоврядування та основі формування

громадянського суспільства. Найбільший вплив локальні ком'юніті мали в історії США, оскільки вони компенсували початкову децентралізацію країни і відносну слабкість державної влади. Через посередництво ком'юніті пересічні американці залучалися до суспільно-політичного процесу, і забезпечувалося саморегулювання громадського механізму.

Як повний соціальний феномен, тенденцію до спільності одним із перших зафіксував Д. Янкелович наприкінці 70-х рр. ХХ ст. [2]. Почався комунітарний рух знизу – створення неформальних спільнот різного спрямування. Тоді ж виник і став розвиватись новий феномен міських нерелігійних громад, створюваних представниками середнього класу. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. дослідники вже відзначають становлення потужної ідентичності опору дезінтеграції і розпаду, яка складається навколо неструктурованих співтовариств – ком'юніті.

Враховуючи комунітарну традицію і ґрунтуючись на тенденції спільності, ідеологи визнають, що відродження духу ком'юніті можливе лише на основі природного розвитку низових структур, що, за їхніми спостереженнями, вже відбувається.

Сучасні ком'юніті як чинник розробки стабільної державної соціальної політики – це неструктуровані соціальні утворення, що формуються за різними ознаками: як традиційними – локальними, релігійними чи етнічними, так і новими. До таких, насамперед, зараховують нові соціальні рухи – екологічні, феміністські тощо, які дослідники вважають важливим елементом становлення культури опору і моделлю нової соціальності. Звідси можна робити висновок, що ідентичність опору виникає на основі традиційних цінностей (Бога, нації, сім'ї) і нових, носіями яких є соціальні рухи нового типу.

Незважаючи на проголошений принцип дотримання балансу між індивідуалістичними і колективістськими цінностями, ідеологи все ж порушують баланс на користь останніх.

Опонентів можна розділити на дві основні групи. По-перше, це прихильники необмеженої індивідуальної свободи, що вбачають у комунітарних проєктах загрозу автономії особистості. По-друге, консерватори, які висувають ідею порядку як головну цінність в збиток незалежності особистості.

Це, звичайно, не означає, що перші не визнають необхідність порядку, а другі повністю заперечують індивідуальну свободу. Однак обидва ці напрямки в своїх світоглядних системах надають привілейований статус однієї з цих цінностей у збиток іншого, тоді як комунітарії наполягають на рівноцінному значенні обох, на збалансованості між універсальним типом прав людини і загальним благом.

Заперечуючи першим, комунітарії ґрунтуються на соціологічних спостереженнях, згідно з яким розширення індивідуальних свобод, зокрема і свободи вибору, в певний момент стає обтяжливим для особистості і підриває соціальний порядок, на якому і ґрунтуються ці свободи. Комунітарії висувають тезу про соціальну обумовленість індивідуальної свободи і ком'юніті як середовища, що забезпечує цю свободу.

Неструктуроване співтовариство за умови належного правового регулювання його діяльності, насамперед дотримання конституційних норм, створює саморегулюючі механізми захисту автономії особистості. Відсутність таких механізмів неминуче призводить до зростання контролю з боку держави та інших бюрократичних структур і, як наслідок, до ущемлення індивідуальної свободи. Ком'юніті – це та необхідна проміжна структура, яка, здійснюючи посередництво між особистістю і макросоціумом, забезпечує захист її прав і свобод.

Постулати сучасних комунітаріїв: вільна людина потребує ком'юніті; збереження автономії особистості вимагає нової інтеграції; реалізація людського капіталу залежить від здатності людей до спілкування.

Дискутуючи з консервативними опонентами, комунітаристи звертають увагу на те, що зазвичай джерелом, що забезпечує легітимізацію консервативних парадигм, що відстоюють суспільні цінності, є націоналізм і релігійний фундаменталізм. У межах консервативної парадигми передбачається, що громадяни готові жертвувати своїми свободами на користь певної національної або релігійної мети. Такий підхід ставить в підлегле положення цінності індивідуальної свободи і права людини.

Соціальний порядок, в розумінні комунітаріїв, вимагає моральної парадигми, в межах якої визначено комплекс норм і цінностей, які поділяє суспільство. Ідеологи комунітарного порядку протиставляють його порядку, заснованому, здебільшого на примусі (тоталітарні товариства), та ліберальному порядку, підтримуваному економічними стимулюванням.

Важливе положення комунітаристської програми передбачає, що загальні моральні норми можуть виконувати функцію "цементування" у соціум лише в тому випадку, якщо вони не будуть нав'язуватися зверху або, тим більше, впроваджуватися насильно. Нормативний порядок може відбутися тоді, коли більшість громадян вірять у прийняті в суспільстві норми, переконані в їх справедливості, а не просто змушені їм підкорятися. Таким чином, усувається протиріччя індивідуального і громадського: особисті цінності набувають соціального масштабу і постають як громадських (соціальних чеснот).

Програмні установки комунітаристів визначають і тип відносин ком'юніті та держави. Вони припускають автономію ком'юніті і невтручання у внутрішні справи, за винятком надзвичайних обставин, стосовно яких втручання є суворо регламентоване законодавством. До таких обставин, крім стихійних лих, епідемії тощо, віднесені і порушення загальнодержавних законів – це повинно захистити індивіда від зловживань з боку осіб і груп, що займають лідируючі позиції в ком'юніті, та забезпечити захист прав особистості.

Загалом ідеологи поділяють досить відомий набір гуманістичних цінностей: демократія участі, обмеження кількісних показників економічного зростання, міжнародна екологічна і політична безпека тощо. Однак вони розставляють свої особливі акценти. Вводячи поняття соціальної екології (маючи на увазі під цим формування оптимального для індивіда соціального середовища), вони доводять, що шлях до вирішення основних, що стоять перед суспільством, проблем пролягає через розвиток інтеграційних і комунітарних процесів на основі колективістського етосу [3].

Основою комунітаристської концепції соціальної екології є визнання взаємозв'язку людських істот і їхніх спільнот та того факту, що вироблені людьми дії мають колосальні розгалужені наслідки. Концепція соціальної екології застосовується комунітаріями не тільки до мікросуспільства, але й до цілих країн і навіть в глобальному масштабі. З позицій соціальної екології визначаються і принципи міжнародних відносин. Взаємозалежність сучасного світу, вважають комунітарії, збільшує непродуктивність і можливу катастрофічність силових рішень. Комунітарії висловлюють сумнів у тому, що цивілізаційні відмінності неминуче призводять до катастрофічних конфліктів. Навпаки, вони не виключають можливого взаємозбагачення різних культур.

Висновки

Комунітарії дистанціюються від традиційних ідеологічних розмежувань, претендуючи на свій оригінальний шлях і незалежність від будь-яких ідеологічних кліше. Однак за низкою ознак, як то колективістські орієнтації, перфекціоністський погляд на людську сутність, критика ліберальних принципів ринкового детермінізму, принцип міжцивілізаційного і культурного міжрасового діалогу та низки інших, комунітаризм, здається, можна кваліфікувати як одну з сучасних модифікацій лівої ідеї і на цій підставі вписати в змінне простір лівої політичної культури.

Комунітаристський рух виник як відповідь на суспільну потребу в новій соціальності і на незадоволеність неоліберальною культурою завершення. Іншою відповіддю на цю незадоволеність стало наростання консервативно-фундаменталістських настроїв. Визначаючи ціну затвердження нормативного комунітарного порядку, його ідеологи ґрунтуються на тому, що людині, загалом, властива впевненість у моральності його позиції. Інструментарієм досягнення своїх цілей комунітарії вважають виховання, освіту, просвітницьку роботу і, насамперед, суспільний діалог як засіб консенсусу. Принципи міжнародних відносин визначаються з позицій соціальної екології: визнання глибокого взаємозв'язку людських істот і їхніх спільнот, і того факту, що вироблені людьми дії мають колосальні розгалужені наслідки.

Література

1. Сирота Н. М. Идеологии и идеологические течения: классическое наследие и современность [Текст] / Н. М. Сирота. — М. : МиК, 2009. — С. 256, 257.
2. Etzioni A. Behavioral Economics: Toward a New Paradigm / A. Etzioni // American Behavioral Scientist [Text]. — 2011. — № 55(8). — P. 99.
3. Ibid. — P. 99.

O. Sychenko

COMMUNITARIAN PARADIGM IN SOCIAL POLICY

The issues of influence of communitary paradigm on social policy are considered; the main directions of the communitarianism are defined (compliance with the principles of justice and the change of the concept of justice, which is divided on the concept of the sources of the principles of justice and content the principles of equity); the interpretation of the modern community, as a factor of development of the system of state social policy is proposed.

Key words: communitarianism, social policy, community.